

Peter Brown

AUGUSTIN
DE HIPONA
O BIOGRAFIE

Traducere din limba engleză
de Ionela Ganea și Cristian Stoica

POLIROM
2025

Cuprins

<i>Prefață la noua ediție (1999)</i>	7
<i>Prefață (1966)</i>	9
<i>Traduceri în limba română ale operelor lui Augustin*</i>	13
<i>Lista abrevierilor folosite în note</i>	17
<i>Hărți: Călătoriile lui Augustin în Europa și Africa de Nord</i>	22

Partea I

354-385

Tabel cronologic A.....	27
1. Africa	29
2. Monica	38
3. Educația	45
4. Înțelepciunea.....	51
5. Maniheismul	58
6. Prietenii	73
7. Succesul	77

Partea a II-a

386-395

Tabel cronologic B	87
8. Ambrozie	89
9. Platoniștii.....	99
10. Filozofia	112
11. <i>Christianae vitae otium: Cassiciacum</i>	126
12. Ostia.....	140
13. <i>Servus Dei: Thagaste</i>	144
14. <i>Presbyter Ecclesiae Catholicae: Hippona</i>	150
15. Viitorul pierdut.....	158
16. Confesiunile	170

* Lista include traduceri din care au fost preluate citatele pentru prezenta ediție și este o completare la ediția în limba engleză (n. red.).

Partea a III-a

395-410

Tabel cronologic C.....	199
17. Hippo Regius.....	201
18. Saluberrima consilia.....	217
19. Ubi Ecclesia?.....	226
20. Instantia.....	241
21. Disciplina.....	248
22. Populus Dei.....	259
23. Doctrina christiana.....	275
24. „Căutați fața Lui, pururea”.....	286

Partea a IV-a

410-420

Tabel cronologic D.....	301
25. Senectus Mundi.....	305
26. Magnum Opus et Arduum.....	317
27. Civitas peregrina.....	332
28. Unitatea realizată.....	350
29. Pelagius și pelagianismul.....	360
30. Causa gratiae.....	374
31. Fundatissima fides.....	387

Partea a V-a

421-430

Tabel cronologic E.....	401
32. Iulian de Eclanum.....	403
33. Predestinare.....	421
34. Bătrânețea.....	432
35. Sfârșitul Africii romane.....	444
36. Moartea.....	452

Epilog

1. Noi mărturii.....	461
2. Noi orientări.....	501
<i>Bibliografie</i>	539
<i>Index</i>	555

1

AFRICA

Când s-a născut Augustin, în Africa anului 354, orașul Thagaste (Souk Ahras de astăzi, în Algeria) exista de 300 de ani¹. Era una dintre numeroasele așezări cu o formidabilă stimă de sine pe care romanii le răspândiseră pretutindeni în Africa de Nord, iar consiliul său se autointitulase „cel mai strălucitor” (*ordo splendidissimus*) consiliu din Thagaste².

Încă din secolul I î.Hr., un „miracol economic” transformase ținuturile interioare ale Africii de Nord³. Niciodată până atunci prosperitatea nu se resimțise atât de evident pe un teritoriu atât de vast. Până în secolul al III-lea d.Hr., câmpiile înalte și văile din platoul vechii Numidii, acolo unde s-a născut Augustin, au fost plantate cu grâne, fiind străbătute de numeroase drumuri care făceau legătura între orașele populate. Chiar și departe, în sud, dincolo de Munții Aures, un lanț de fortărețe străjuia hotarul dintre zonele cultivate intensiv și cele aride, aflate la hotarele Saharei. În acea epocă de prosperitate, locuitorii din Thysdrus, El-Djem de astăzi, au înălțat în mijlocul câmpiei nemărginite un amfiteatru apropiat ca dimensiune de Colosseumul din Roma. Dar cea mai tipică amintire a acestei perioade „de avânt” provine de pe o inscripție din Timgad, un oraș situat mult mai la sud de Thagaste, unde sunt acum platourile dezolante din sudul Algeriei: „Vânătoarea, băile, jocul și râsul: asta înseamnă viață pentru mine!”⁴.

În secolul al IV-lea, expansiunea s-a oprit. Era un semn de rău augur. Planurile de construcție au fost sistate, vechile monumente publice au început

-
1. P. Alfarc, *L'Évolution intellectuelle de S. Augustin*, 1918, este cea mai completă și mai științifică prezentare a tinereții lui Augustin, și W.H.C. Frendz, *The Donastic Church: a movement of protest in Roman North*, 1952, în special pp. 25-75, reprezintă un studiu remarcabil al contextului epocii augustiniene.
 2. C.I.L. VIII, 5145; 5146; 5150.
 3. Vezi mai ales G.Ch.-Picard, *La Civilisation de l'Afrique romaine*, 1959, pp. 45-102; cf. P.G. Walsh, „Masiniss”, *Journ. Rom. Studies*, 60, 1965, pp. 151-155 (despre poziția economică a Numidiei preromane).
 4. René Cagnat, *Carthage, Timgad, Tébessa*, 1912, p. 70.

să se degradeze, „cartierele sărăcăcioase”, la fel de haotice ca pasajele sinuoase din bazarele unui oraș arăbesc, au început să avanseze, năpădind străzile pavate ale vechilor orașe romane. Bogăția Africii s-a îndepărtat de centrele sale de dinainte. În schimb, dealurile din sudul Numidiei au fost acoperite cu plantații de măslini. Augustin putea lucra acum întreaga noapte, căci lampa lui era întotdeauna plină cu uleiul african brut care se găsea din belșug: un confort care urma să-i lipsească în timpul șederii sale în Italia⁵. Uleiul provenea de la oamenii simpli din satele cărora le lipsea orgoliul orașelor romane. Erau agricultori robuști, suspicioși față de lumea din exterior, care trăiau în comunități unite și ale căror obiceiuri s-au schimbat foarte puțin pe parcursul istoriei. Ei au devenit noii arbitri ai prosperității africane: „Aici odihnește Dion, un om pios; a trăit 80 de ani și a plantat 4.000 de copaci”⁶.

Thagaste, orașul lui Augustin, era cocoțat pe un platou de la marginea noii Africi. Era un oraș administrat de Cartagina, dar aparținea vechiului regat al Numidiei. De obicei, ne imaginăm că Africa era mai ales zona Cartaginei și a coastei mediteraneene. Augustin a crescut la o distanță de 320 de kilometri de mare și la 600 de metri deasupra nivelului ei, despărțit de Mediterana prin păduri minunate de pini și văi înalte cultivate cu grâne și măslini. Copil fiind, putea să-și imagineze cum arăta marea doar privind într-un pahar cu apă⁷.

Era o lume rurală. Orașul era simbolul civilizației, dar nu era mult diferit de mediul rural din jur. Cu toată mândria lor, acele mici Rome puteau avea populații de doar câteva mii de locuitori, câștigându-și existența din cultivarea pământului, exact la fel ca actualii locuitori ai unui *pueblo* spaniol sau ai unui oraș italian din sud. Plăcerile vieții puteau fi căutate pe acest pământ de cei care și le puteau permite. Mozaicurile ne lasă să admirăm minunatele case de țară ale romanilor africani: case cu etaj, înconjurate de pășuni, iazuri și crânguri ornamentale de chiparoși. Proprietarii lor sunt reprezentați în veșmintele vapoase specifice epocii, vânând călare și primind însemnele supunerii din partea țărănimii aservite. Erau *patroni*, „protectorii” comunității, atât în oraș, cât și la țară. În timp ce se plimbau prin forum cu suitele lor numeroase, săracii erau sfătuiți să se ridice în picioare și să se ploconească în fața stăpânului lor⁸.

Sărăcia era asociată cu pământul: umilința „spatelui încovoiat”, cvasi-înfometarea, violența similară celei din Rusia țaristă. Cu un deceniu înainte de nașterea lui Augustin, sudul Numidiei fusese martorul unei revolte țărănești,

5. *c. Acad.* I, iii, 6.

6. *Inscriptions latines de la Tunisie*, no. 243. Vezi mai ales Frensd, *Donatist Church*, pp. 38-47.

7. *Ep.* 7, 3, 6.

8. *Enarr. in Ps.* 39, 28.

asociată, în mod semnificativ, de o formă agresivă a creștinismului. Augustin, fiind un membru respectabil al orașului roman, a fost protejat de sărăcia ubicuă. Într-adevăr, ca profesor, iar ulterior ca episcop, a făcut parte din clasa puțin numeroasă de indivizi care nu aveau contact direct cu pământul, ba chiar își putea permite să vorbească cu nostalgie despre grădinărit, putea privi agricultura ca pe un „exercițiu revigorator”⁹. Legat de masa de lucru în ultimii săi ani, putea doar să nutrească amintiri de demult, din zilele lungi când cutreiera regiunea sa rurală și vâna păsări¹⁰.

Pentru a fi membru deplin al unui oraș roman, Augustin trebuia să fie un om liber și cultivat, nu să fie și bogat. Tatăl său, Patricius, era un om sărac, un *tenuis municeps*, un cetățean cu posibilități reduse¹¹. Augustin urma să crească într-o lume dură și competitivă, printre nobilimea orgolioasă adusă acum la sapă de lemn. Educația clasică era una dintre puținele căi de reușită pentru astfel de oameni, iar el a fost foarte aproape de a o rata. Copilăria îi va fi umbrată de sacrificiile pe care tatăl său le-a făcut pentru a-i oferi fiului o educație esențială: Patricius și familia sa erau nevoiți să se îmbrace sărăcăcios¹², iar el a trebuit să trăiască de pe o zi pe alta. A fost și un an dezastruos, când Augustin a fost nevoit să renunțe la studiile sale din plăcutul „oraș universitar” Madaura (sau Madauros: M’Daourouch de astăzi) pentru a se întoarce în primitivul Thagaste¹³. Verișorii lui au fost chiar mai puțin norocoși, fiind lipsiți de o educație adecvată¹⁴, încât au trebuit să facă față sărăciei și plictiselii care dominau lumea micilor moșieri ignoranți.

Cu toate acestea, Patricius putea solicita, probabil ca rudă, patronajul unui nobil local, un anume Romanianus¹⁵. Romanianus mergea adesea în Italia pentru a-și apăra proprietatea la Curtea Imperială. Revenea la Thagaste pentru a-și dovedi puterea de organizator de spectacole cu animale sălbatice și ca patron al unor tineri ca Augustin. Era omagiat de concetățeni și i se ridicau statui. Se aștepta să primească chiar și titluri și funcții administrative din partea împăratului¹⁶. În lumea atât de schimbătoare a secolului al IV-lea, norocul și talentul puteau anula diferențele sociale dintre Patricius și Romanianus. În 385, Augustin va deveni profesor de retorică la Milano; se va afla în ipostaza de a cocheta cu perspectiva unei căsătorii cu o moștenitoare

9. *de Gen. ad litt.* VIII, viii, 15-18.

10. *de quant. anim.* xxi, 36.

11. *Conf.* II, iii, 5.

12. Predica 356, 3.

13. *Conf.* II, iii, 5.

14. *de beata vita* i, 6.

15. Vezi mai ales *c. Acad.* II, i, 3 și Alfaric, *L’Évolution*, p. 7.

16. *c. Acad.* I, i, 2.

bogată și cu posibilitatea de a deveni guvernator al provinciei¹⁷. La vremea aceea, ar fi putut rezuma, la fel cum ar fi făcut-o oricare alt african de succes de vârsta sa: „născut la țară dintr-un tată sărac și fără carte, mi-am asigurat până acum o existență cât se poate de onorabilă, datorită unor preocupări atât de importante”¹⁸.

Oameni precum Patricius și Romanianus nu se credeau întâmplător a fi „romani”. E foarte puțin probabil ca Augustin să fi vorbit o altă limbă decât latina. Între cultura exclusiv latină în care a fost atât de bine educat și orice altă tradiție „autohtonă” preexistentă se întindea un abis nemărginit, cel care separa civilizația de absența ei. Ceea ce nu era roman în Africa putea fi apreciat doar de cineva ca Augustin, în termeni romani. Augustin va folosi cuvântul „punic” pentru a descrie dialectele native pe care mulți oameni de la țară le vorbeau în mod exclusiv, iar cei de la oraș le amestecau cu latina. Acest lucru nu se datora faptului că acei oameni vorbeau limba vechilor cartaginezi, ci, mai degrabă, că Augustin, un om educat, obișnuia să folosească în mod instinctiv acest termen tradițional și nediferențiat pentru a denota orice limbă vorbită în nordul Africii, cu excepția latinei¹⁹.

În orice caz, chiar și limba africană, pe deplin latinizată în secolul al IV-lea, a rămas cumva o limbă străină. Opinia lumii exterioare era unanimă. În opinia ei, africanii nu-și meritau Africa lor²⁰.

În zilele de o prosperitate uimitoare din secolele al II-lea și al III-lea, cultura romană luase o direcție cu totul diferită, inspirată de africani. Părea mai degrabă „barocă” decât clasică²¹. De pildă, africanilor talentați le plăceau jocurile de cuvinte, cu calambururi, cu rime și ghicitori: ca episcop, Augustin va fi fost foarte admirat de credincioșii săi pentru abilitatea lui remarcabilă

17. *Conf.* VI, xi, 19.

18. Aurelius Victor, *De Caesaribus*, XX, 5 [ed. rom. bilingvă, trad. de Mihaela Paraschiv, ed. îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Nelu Zugravu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006]. Vezi și cel mai interesant studiu al lui K.M. Hopkins, „Social Mobility in the Later Roman Empire: the evidence of Ausonius”, *Classical Quarterly*, serie nouă, 11, 1961, pp. 239-248.

19. Despre acest subiect dificil, vezi argumentele lui W.H.C. Frend, „A note on the Berber background in the life of Augustine”, *Journ. Theol. Studies*, XLIII, 1942, pp. 188-191; Chr. Courtois, „S. Augustin et la survivance de la punique”, *Revue africaine*, 94, 1950, pp. 239-282; M. Simon, „Punique ou berbère?”, *Annuaire de l'Inst. de philol. et d'histoire orientales et slaves*, XIII, 1955, pp. 613-629 (= *Recherches d'histoire judéo-chrétienne*, 1962, pp. 88-100); și utilele observații ale lui Picard, *La Civilisation de l'Afrique*, pp. 393-395. [A se vedea și ultima intervenție a lui P. Brown, „Christianity and local culture in Late Roman Africa”, *Journ. Rom. Studies*, 58, 1968, pp. 85-95.]

20. *Expositio totius mundi*, 61, p. 203, éd. J. Rougé (Sources chrétiennes, 124).

21. Vezi mai ales caracterizarea extraordinară a lui Picard, *La Civilisation de l'Afrique*, cap. VI, „Le Baroque africain”, pp. 291-353.

de a oferi o salbă de artificii verbale²². Un om ca el avea nevoie de controverse. Excela justificându-se pe sine. Ținta era să-și impresioneze auditoriul prin exprimări excentrice, prin similitudini vii și cu totul insolite. La vârsta de 70 de ani, acest foc african interior încă mai ardea cu vâlvătăi în Augustin: oponentii păreau să-l admită din pură jenă. „De ce oare pare că până și propria-ți cerneală s-a transformat în roșu?”²³ Mozaicurile comandate de asemenea persoane erau luminoase, pline de detalii minuțioase ale vieții cotidiene, puțin grotești chiar²⁴. Astfel de oameni puteau scrie romane: ochiul lor, format pentru detaliu, pentru picaresc, și interesul pentru frământările inimii au făcut ca singurele două cărți ale literaturii latine pe care omul modern le poate așeza alături de ficțiunea de azi să fi fost scrise de africani – *Măgarul de aur* al lui Apuleius și... *Confesiunile* lui Augustin. Augustin fusese încurajat să verse din plin lacrimi la povestea iubirii Didonei cu Aeneas, un interludiu african în viața sobrului întemeietor al Romei²⁵; și tot un poet african va fi acela care va îndrepta omisiunile lui Vergiliu recompunând scrisorile de dragoste ale reginei părăsite²⁶.

Cu toate acestea, marii scriitori africani au fost doar meteoriți. Africanul de rând era cunoscut mai degrabă ca avocat. Augustin ar fi putut deveni unul dintre ei: „este extraordinar să posezi elocință, să-ți exerciți marea putere, să ai clienți care să se anine de fiecărui cuvânt al unui discurs bine formulat de protectorul lor, punându-și toate speranțele în cele pe care acesta le grăiește”²⁷. Precum nobilii procesomani de la țară din epoca elisabetană, „bunul latifundiar” din Africa trebuia să fie și el „versat în legea curții”²⁸. Iar din acest punct de vedere, ca și în Anglia din vremea lui Shakespeare, legalitatea crudă și seacă și implicarea pasională în manipularea formelor publice ale vieții prin argumentele aduse în sala de judecată erau pentru cei mulți o contrapondere eficientă a fanteziei și sensibilității elitei. Fix în același timp, conducătorii Bisericii Creștine din Africa au inclus această tendință viguroasă legalistă în propriile controverse eclesiastice. Cultura juridică, inflexibilă și necruțătoare, se răspândise și în noul mediu clerical. Văzut de un episcop

22. Christine Mohrmann, „S. Augustin ecrivain”, *Rech. augustin.*, 1, 1958, pp. 43-66, în special pp. 61-65.

23. *c. Jul.* III, xiii, 26.

24. A. Audollent, *Carthage romaine*, 1901, p. 665; J. Leclercq, „Prédication et rhétorique au temps de S. Augustin”, *Revue bénédictine*, LVII, 1947, pp. 117-131, în special p. 126, observă calități identice într-o predică africană.

25. *Conf.* I, xiii, 20.

26. *Epistula Didonis ad Aeneam*, ed. Baehrens, *Poetae Latini Minores*, IV, pp. 271-277.

27. *Enarr. in Ps.* 136, 3.

28. Gsell și Joly, *Khamissa, Mdourouch, Announa: I, Khamissa*, p. 29.

italian care îl cunoștea bine și căruia îi displăcea din tot sufletul teologia sa, Augustin a fost cel mai pur și mai recent exemplu al unei figuri mult prea familiare, a unui *poenus orator* – „avocatul african”²⁹.

Și totuși Augustin a decis să fie mai curând profesor. Și în această privință africanii și-au dovedit preferința, căci venerau educația. Până și oamenii cei mai simpli își acopereau mormintele cu inscripții, chiar dacă versurile lor erau șchioape: nepotul unui soldat maur se mândrea că era „profesor de litere romane”, un altul se autointitula un „Cicero” al micului său oraș. În Africa, educația romană asigura statutul multor oameni mărunți, în vreme ce talentul autentic era privit în mod ostil. În Aquitania și în Egiptul de Sus, secolele al IV-lea și al V-lea au fost marcate de neașteptate „explozii” ale talentului literar³⁰. În Africa, din contră, praful erudiției s-a așezat din plin peste numeroasele manuale clasice scrise de profesori africani³¹. Astfel de oameni puteau pronunța corect cuvântul „*homo*”³²; unul scria o carte despre *Căsătoria lui Mercur cu Filologia*, altul își demonstra superioritatea față de Augustin atunci când îl lua la rost pentru că a scris „donatist”, în timp ce oamenii cultivați spuneau „donatian”³³. Într-un fel, energiile în exces din secolele al II-lea și al III-lea se risipiseră: Africa secolului al IV-lea devenise un teritoriu inert și stagnant³⁴.

Cel puțin în Thagaste, fii acestei mici nobilimi austere și sărăcite își vor uni la tinerețe eforturile în căutarea progresului comun. Dincolo de biografia lui Augustin, putem zări o „biografie colectivă” – destinul unui grup de tineri hotărâți să evadeze din inerția unui mic oraș african. Mulți astfel de prieteni s-au reunit și gașca de studenți serioși avea să devină, la maturitate, un formidabil grup de episcopi care va controla destinele Bisericii Catolice africane. *Dulcissimus concivis* – „cel mai drag prieten îmi este concetățean”³⁵ – această expresie, utilizată de Augustin pe când era episcop, va duce vechea limbă a vieții publice romane în noua lume a ierarhiei catolice.

29. *Op. imp.* I, 48.

30. De ex., Alan Cameron, „Wandering Poets: a literary movement in Byzantine Egypt”, *Historia*, XIV, 1965, pp. 470-509.

31. *de util. cred.* vii, 17.

32. *Conf.* I, xviii, 29.

33. *c. Crescon.* II, 1, 2.

34. B.H. Warmington, *The North African Provinces from Diocletian to the Vandal Conquest*, 1954, p. 111. Împotriva acestui raționament negativ, ar trebui să punem calitatea ridicată a moștenirii Africii Romane, mai presus de toate, în mozaicuri (vezi E. Marec, *Libyca*, I, 1953, 95-108) și în rezistența erudiției păgâne (vezi *infra*, pp. 318-320). Pentru o renaștere semnificativă a formelor de artă „indigene”, vezi W.H.C. Frend, „The Revival of Berber Art”, *Antiquity*, 1942, pp. 341-352.

35. *Ep.* 84, 1.